

Németh Márton: Elektronikus audiovizuális szolgáltatások dán könyvtárakban

A dán közkönyvtári szférában az utóbbi években előtérbe került a korábban hagyományos adathordozókon szereplő audiovizuális szolgáltatási kínálat megjelenítése a világháló virtuális terében. Ennek kapcsán szeretnék néhány példát felvillantani, amelyek tanulságosak a dán könyvtárügy és a tartalomszolgáltató piaci szereplők közötti együttműködés, közös üzleti modellek kialakításának szempontjából is.

Netmusik - online zenei könyvtár

Kölcsönözz és hallgass zenét - könnyű és legális úton. Ez a mottója annak a szolgáltatásnak, amelyet dán közkönyvtárak nyújtanak az interneten keresztül. A projekt 2004-ben indult konzorciumi formában, a Phonofile szövetség és hat jelentősebb dániai közkönyvtár, az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár, valamint a Dán Könyvtári Hatóság kezdeményezésére. A Phonophile összefogja a dán zenei szféra összes szereplőjét (zeneszerzők, előadók, előadóhelyek és terjesztők). Közös választ kerestek az egyre csökkenő CD-eladások támasztotta kihívás kezelésére. E gazdasági szempont találkozott össze a könyvtárak zenei szolgáltatási törekvéseivel. A cél olyan szolgáltatás kialakítása lett, amely legális úton tesz a netről letölthetővé zenei anyagot, a jogtulajdonosok igényeit figyelembe véve.

Az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár digitalizált zenei kötelepéldány-anyagára támaszkodva alakították ki a műszaki hátteret. A szolgáltatást összekapcsolták a közkönyvtárak változatos olvasói regisztrációs rendszereivel. Minisztériumi pénzügyi támogatással minden érdekelt számára megfelelő online kölcsönzést indítottak be. A kölcsönözhető anyag döntő része a dán patriotikum (benne az összes 1982-től megjelent zenei CD-felvétellel). A nemzetközi komoly- és könnyűzenei anyagok hozzáadásával (a multikiadók bevonásával, egyedi tárgyalások révén) indulásként 300 ezer tételt szolgáltatott. Másik zenei szolgáltatás a nyomtatott (főként jazz és klasszikus) zenei anyag szolgáltatása. A Microsoft DRM technológiájával védett felvételek meghatározott számban kölcsönözhetőek (tölthetőek) le hét napra. A résztvevő könyvtárak állítják be a kvótákat. Ez könnyen ellenőrizhető, belépéskor ugyanis ki kell választani azt az intézményt, ahová a felhasználó beiratkozott, így saját ottani felhasználónevével és jelszavával lép be a rendszerbe. A kölcsönzött zeneszámok Windows Media Playerrel (WMP), illetve a DRM technológiát támogató hordozható eszközökön hallgathatók meg. A felvételek jó részét meg is lehet vásárolni, linkek vezetnek el a megfelelő zeneboltokhoz. A technológia azt is lehetővé teszi, hogy kölcsönzés/vásárlás előtt stream adatfolyammal (mintha rádiót hallgatnánk a neten) ízelítőt kaphatunk az összes zeneszámból. A kezdeti instabil technikai háttér és a választék szűkösége miatt eleinte nem vették annyian igénybe a szolgáltatást, mint amennyire számítottak. Az online zeneipar felvirágzása és a szolgáltatás fejlődése (új felhasználói felület 2006-os bevezetése a növekvő választékkal együtt) azonban kirobbanó sikert hozott. A megújulás után nem sokkal mintegy 2000 kölcsönzést regisztrálnak. A hordozható eszközökre való másolás lehetőségének megeremtése, és az országos marketingkampány tovább pörgette fel e számot. A közkönyvtáraknak hangsúlyos feladata a zenei választék biztosítása felhasználók számára. Ezt a dán könyvtári tradícióból adódó ingyenes kölcsönzési modellben kell elérni, ahol a felhasználók helyi adójukkal járulnak hozzá a könyvtárak költségeihez. A magas licenszdíjakat figyelembe véve a könyvtárak így a fenntartók bevonásával történő konzorciumi közös finanszírozással érhetik el céljukat olvasók számára. A dán közigazgatási reform, a nagyobb kistérségek, anyagilag erősebb lábakon álló helyhatóságok létrejötte fokozatosan lehetővé tette a kezdeti felhasználási területi lyukak teljes befedését.*

2009-ben először is radikálisan megnőtt a kölcsönözhető zenei produktumok mennyisége, köszönhetően a nagy nemzetközi kiadókkal történt megállapodásnak. Jelenleg 123 725 album és 1 646 173 szám kölcsönözhető dán online zenei könyvtárból. Ráadásul a szolgáltatás sikerén felbuzdulva az összes közkönyvtárat fenntartó önkormányzat, számos tudományos-felsőoktatási könyvtár is beszállt a szolgáltatásba, így az mára alanyi jogon, ingyenes beiratkozás révén bárki

számára elérhetővé vált.

A helyi közkönyvtárba beiratkozott dán állampolgár (illetve a tartózkodási engedéllyel és dán személyi számmal bíró, közkönyvtárba beiratkozott külföldi személy) így szépen elvándorolhat a netmusic webhelyére. Összeválogatja, hogy egy hét időtartamra mit kíván kölcsönözni a választékból. A válogatás végén aztán rákattint a kölcsönzés érvényesítését biztosító linkre. Egy új ablakban kiválasztja, hogy mely közkönyvtárnak, illetve a projektben résztvevő egyéb könyvtárnak a beiratkozott felhasználója. Az adatok megadása után megjelennek a kikölcsönzött számok letöltési linkjei, meg egy opció, hogy a számonkénti letöltögetés helyett összetömöríti a rendszer zip formátumban a hallgatnivalót. A letöltés és kitömörítés után a WMP-ben a számok első lejátszásakor aktiválódik a kölcsönzési licenz, amely onnantól egy hétig érvényes. Megszűnt tehát a kölcsönözhető számok korábbi mennyiségi limitje, s az ehhez kapcsolódó eltérő kölcsönzési határidők, (x darab szám egy hétig, x darab szám egy hónapig). Továbbá ráér azután bejelentkezni a rendszerbe miután összeválogatta az ember a hallgatnivalót, míg korábban csak a loginképernyő után találkozhattunk a szolgáltatás kezdőoldalával. Így erősödik a szolgáltatási marketing. Bárki szabadon megismerkedhet a szolgáltatással, és rádöbbenhet arra, hogy milyen előnyei is lehetnek a könyvtári tagságnak amennyiben online zenét kölcsönözni szeretne, és nem íratkozott be még. Hosszabbításra egy alkalommal van lehetőség, ehhez viszont újra le kell tölteni a fájlokat. A lejárt licenzű fájlok többé nem hallgathatóak meg s törölhetők a gépről. A WMP egyébként beépített opcióként tartalmazza, hogy azzal kompatibilis hordozható lejátszókra kiírhatóak legyenek a számok, ilyenkor vándorol a licenz is (ami azért érvényes marad a PC-n is a kölcsönzési idő lejártáig).

A legtöbb közkönyvtárban kölcsönözhetőek is a hordozható lejátszó készülékek letéti díj ellenében. Így aztán partnerként bekerültek a szolgáltatásba a kiadók mellett a készülékgyártók is.

Itt értünk el a rendszer komoly hiányosságához! A hatalmas választék ára a Windows alapú másolásvédelmi technológia, amely kirekeszti a más operációs rendszerek használóit a szolgáltatásból. Persze készült olyan program, amellyel a WMP 10-es verziója, illetve néhány 11-es változat használatakor a legálisan (a program csak érvényes licenssel bíró fájlokat tud manipulálni) kikölcsönzött zenék duplikálhatók a másolásvédelem feloldásával. Így persze elvesz az időköd, a szám pedig minden operációs rendszeren szabadon lejátszhatóvá és konvertálhatóvá válik. Ebből is látszik, hogy minden védelmi rendszer előbb-utóbb megkerülhető. Másrészt viszont ezt a trükköt Windows Vista alatt már igen nehéz megcsinálni, manipulálni kell a WMP verzióival és még egy pár dologgal, ami már nem az átlagfelhasználó szintje. S nyilván, ha tömegek vinnék el ingyen a zenét, a kiadók sem lennének a könyvtárak partnerei e szolgáltatásban. Mindenesetre a netmusic eddig igazi sikertörténet, és jó példa arra, hogy a könyvtári szolgáltatói hálózat, a fenntartók és a piaci szereplők egészen sikeres szolgáltatási modelleket állíthatnak fel, amennyiben megvan bennük az innovatív hajlandóság mindegyike.

Filmes szolgáltatások

A könyvtári szférában a zene mellett a vizuális világ egyre nagyobb szeleteit is igyekeznek elérhetővé tenni a közkönyvtárak az olvasóik számára a virtuális térben is. Többféle szolgáltatás mutat ebbe az irányba.

Érdekességképpen említem meg a Bibstream.dk könyvtárak közös összefogásával egyfajta alternatív YouTube-ot kínált kísérletképpen a felhasználóknak, dán kisfilmekkel és dokumentumfilmekkel. Könnyen feltölthette bárki ide is saját alkotását, címkézhetett és véleményezhetett kedvére. A könyvtár itt, mint a fiatal multimédia-művész tehetségek kibontakozásának közvetítője jelent meg, nyilvánosságot adva alkotásaiknak és teret szolgáltatva közösséggé szerveződésükhöz is. A kísérlet lezárultával a projekt további sorsa, esetleges továbbfejlesztése bizonytalanná vált. A szolgáltatás webhelye meg is szűnt már.

A professzionális filmes kultúra virtuális megjelenése a bibstriben (<http://www.bibstiben.dk>) szolgáltatás révén viszont egy hosszútávú koncepció részeként a Dán Filmintézet, a Dán Bibliográfiai Központ és a norvég NorgesFilm as együttműködésével valósul meg. Utóbbi norvég

cég a műszaki platform kidolgozásával szállt be a projektbe. A célközönség a közkönyvtári felhasználók mellett a közoktatásban tanuló diákság. A portálon kisfilmeket, rövidfilmeket és dokumentumfilmeket lehet megnézni a Dán Filmintézet állományából. Ezen felül elérhető még néhány dán gyártású játékfilm is. Az azonosítás itt is a könyvtári olvasójegy segítségével, illetve az iskolák választásától függően IP-cím alapú tartományszűrés vagy felhasználónév/jelszó páros segítségével zajlik. Míg a netmusic esetében könyvtári azonosító segítségével bárholról távolról elérhető a szolgáltatás, a bibsriben még a könyvtártagok, iskolai azonosítóval bírók számára is távolról csak a dán IP-cím tartományból vehető igénybe. Az iskolák a 2008/2009-es tanévben ingyen kipróbálhatták a szolgáltatást, míg a mostani tanévre a teljes hozzáférés iskolánként 1800 dán koronába kerül (1 DKK árfolyama mintegy 35 forint körül van). Ebbe benne foglaltatik ingyenesen, hogy az iskola a diákjai és tanárai számára saját azonosító rendszer (UNI-login) segítségével a könyvtárakhoz hasonlóan lehetővé teheti a távoli hozzáférést is.

A szolgáltatás révén könnyen elérhetőek, népszerűsíthetőek és az oktatásban is felhasználhatóak azok a dán filmalkotások, amelyek egyébként csak igen korlátozott körben voltak megtekinthetőek a Filmintézetben, illetve az általa rendezett eseményeken. Hasonló szolgáltatás egyébként Norvégiában is működik (a technikai megvalósítást, mint láttuk, onnan vették át). Mindkét modell közös sajátossága, hogy a virtuális filmnézésen túl lehetővé teszi a könyvtár fizikai tereiben zajló vetítések rendezését is, sőt Norvégiában erre a virtuálisan forgalmazottnál a zárt könyvtári hálózatban közvetített nagyobb felbontású digitális változatok is rendelkezésre állnak.

Tavasszal egy prágai médiaműveltségről szóló konferencián (amelyről már egy korábbi számban olvashatták beszámolómat a 3K olvasói**) a Dán Filmintézet képviselője beszámolt arról, hogy a projektet szeretnék továbbfejleszteni, hogy a nagyobb közkönyvtárakban a felhasználók - elsősorban diákok - maguk is kipróbálhassák a filmkészítést, ízelítőt kaphassanak a filmgyártás folyamatairól. A Dán Filmintézetben ugyanis lassan már egy évre előre kell bejelentkezni a hasonló programokra a hatalmas érdeklődés miatt. Megint egy olyan modell, amelyben mindenki jól jár. A filmek eljutnak a nézőkhöz, az iskolák és a könyvtárak komoly szerepet vállalhatnak a filmes műveltség terjesztésében akár befogadói, akár később amatőr művészi, alkotói szemszögből is.

Összegzésként elmondható, hogy a könyvtárak olvasókért folytatott küzdelmében, a könyvtári fizikai tér szolgáltatásainak és a virtuális szolgáltatásoknak az összehangolásában új lehetőségek jelennek meg. A könyvtárak népszerűbbé válhatnak általuk, és változtathatnak kissé azon a könyvtárakat megítélő tradicionális-statikus társadalmi imázson, amely egyébként igen lassan alakul át.

* Jonna Holmgaard Larsen: Online music loans form Danish libraries. In: Nordic public libraries in the knowledge society. Danish National Library Authority, Copenhagen, 2007. <http://www.bs.dk/publikationer/english/nnpl/index.htm>

** Németh Márton: Médiaműveltségről sok szemmel - Prágában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 9. sz., 49-51. p.